

УДК 281.5:256;257,(477.85)
ББК 63.3 (4 Укр)

Лілія Борисевич, Мечислав Фіглевський
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПЕРШІ ГРОМАДИ УГКЦ У БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ ТА ЇХНЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Розповідається про історію утворення громад УГКЦ у буковинських Карпатах, про їхню культурно-просвітницьку діяльність серед гуцулів. Використано маловідомі архівні джерела, праці знаних вітчизняних і зарубіжних релігієзнавців, істориків, богословів. Звернено увагу на взаємовідносини греко-католиків з православною більшістю населення.

Ключові слова: УГКЦ, буковинські Карпати, культурно-просвітницька діяльність, духовенство, віруючі, віросповідна строкатість, добродійність, стародруки, побутова культура, екуменізм.

Стародавня українська земля – Буковина – входила до складу Київської Русі й підлягала юрисдикції київських митрополитів¹, а після розпаду держави опинилася в складі Молдови, потім – Волощини (нинішньої Румунії). Коли ж князь Ярослав Осмомисл переніс столицю князівства до Галича (1156 р.), за згодою Київського митрополита тут була заснована єпископія. Константинопольський патріарх підтвердив її канонічність, визначивши 13 місце в диптиху руських єпископів і перше місце між західноруськими єпархіями.

У підпорядкування галицьких владик входила й територія буковинських Карпат. До кінця XV ст. буковинська частина Гуцульщини являла собою цілісність з галицькою частиною як підмандатна територія Польського королівства. У 1499 р. надчорноморські села від Замостя до Путилова й Довгопілля Руського були подаровані польським королем логофету Молдови Теуту й стали частиною земель Молдавського князівства, зберігаючи своєрідну автономію як Русько-Довгопілляський окіл, права якого неодноразово підтверджувалися хризонами господарів Молдови. Ці хризони були навіть правовою основою під час захисту Ю.Федьковичем буковинських гуцулів на сервітутових процесах 60-х рр. XIX ст. Кульмінацією боротьби гуцулів за свої права було антикріпосницьке повстання під проводом Л.Кобилиці.

За австрійських часів буковинські й галицькі гуцули знову перебували в одній державі, але в різних її корінних землях – Буковині й Галичині. Проте українці Буковини ніколи не зрікалися своєї самобутності – ні під Молдовою, ні під Волощиною, ні під Австро-Угорщиною.

У другій половині XIX – на початку XX ст. на Буковині більшість населення (за переписом 1857 р.) становили українці (41,4%), румуни (38,6%), німці (8,3%), євреї (6,4%). За даними того часу, межа суцільної української етнічної території з молдавською починалася по течії Дністра. У цьому місці молдавські поселення ніколи не досягали лівого берега ріки, зате українські місцями досягають Прута, а далі, відхилившись на північ біля Новоселиці від Прута, доходять до Рідковця й Чернівців.

За Чернівцями українська територія простягалася на південь через усю Північну Буковину, а далі півостровом вклинювалась у Південну Буковину. Далі українська територія йшла через Банилів і Шепіт до межі Північної Буковини, поширюючись на 50 км углиб Південної Буковини аж до карпатського перевалу Кирлибаба. Звідси українсько-румунська межа поверталася на північ і проходила вздовж кордону Буковини й Галичини із землями, підпорядкованими Угорщині. На південь від колишнього с. Жаб'є (тепер райцентр Верховина) етнічна межа переходила на Закарпаття, де чотири

великі українські села (Руська Поляна й інші в басейні річки Вишови, притоки Тиси) зливаються з українською територією Прикарпатської й Закарпатської Гуцульщини.

У Південній Буковині, Хотинщині та частково Північній Буковині на українській етнічній території проживало на межі XIX–XX ст. 580 тис. чол., з яких українці становили 73% (у сільських поселеннях – 83%).

Довгий час офіційна австрійська статистика не фіксувала етнічний склад населення. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що для більшості українського населення Буковини наприкінці XVIII – на початку XIX ст. поняття національної приналежності ще не набуло достатнього розвитку. Насамперед до уваги бралось віросповідання. Професор Чернівецького університету С.Смаль-Стоцький у 1897 р. писав: “Релігія становила тоді головну різницю між людьми, а оскільки русини, як і волохи були православні, а для православних у нас витворилась здавна назва “волохи”, то і русини і волохи, не почувавши релігійної різниці між собою, уважали себе за одну громаду, один народ, бо навіть називали себе одним ім'ям волохів, котре мало тоді (а почасти ще і тепер), очевидно, релігійне, а зовсім не етнографічне значення. Довгий час зумовлював суттєві похибки при визначенні етнологічного складу населення краю”. Дослідники історії церкви в Буковині дотепер дискутують про статус, підпорядкування і канонічність. Налічують більше як 10 різних юрисдикцій, зокрема, підпорядкування Київській, Охридській, Константинопольській, Карловацькій (Сербській), Румунській і Московській церквам. Але протягом тисячоліття вона все рівно була й залишається церквою українського народу. З духовного джерела буковинського православ'я, крім українців, користали й інші народи, у першу чергу, молдавани та румуни².

Вважається, що найбільш повне визначення ареалу гуцульської етнографічної групи здійснив Володимир Гнатюк: “Гуцули заселяють Карпати в околиці Чорногорки, їх оселі розкидані по обох сторонах Карпат і належать до різних країн. Звичайно, їх оселі тягнуться долинами рік і потоків. В Галичині починаються від Надвірнянської Бистриці по Пасічну і йдуть долинами ріки Пруту по Делятин, по течії рік Білого та Чорного Черемоша, до Вижниці, долиною ріки Рибниці по Косів і ріки Пістиньки по Пістинь. На Буковині гуцульські села розташовані долиною ріки Путилівки, яка вливається в Черемош і горішньої течії Сучави та Фряси. На Мараморощині гуцульські села тягнуться долинами рік Мокрянки, Тересульки, Шопурки, Кисви, Чорної та Білої Тиси. На полудне від Сучави границя йде потоком Бродиною так, що по правому боці живуть румуни, а по лівому – гуцули, є незначна більшість гуцулів понад її горішньою течією, аж до руської Молдавиці по Брязну, Золоту Бистрицю по Кірлібабу та ріки Серету, але тут їх є незначна кількість”.

Більшість віруючих українців буковинських Карпат традиційно становили православні. Вони ніколи не зрікалися своєї самобутності. Однак, як відзначали окремі дослідники, серед гуцулів мала місце деяка індіферентність до релігійних вірувань, надто повільно, про що писав в одному з пастирських листів тодішній станіславський єпископ Андрей Шептицький, виходили з життя різні забобони, чаклунство, анімістичні й тотемістичні уявлення. В одній з публікацій, у якій була спроба по-своєму аналізувати, а можливо, і фальсифікувати, події на Гуцульщині, читаємо: “Хоча вони (гуцули) є дуже порядними людьми, ледве обізнані з якоюсь релігією: і протягом багатьох годин їзди тут не можна побачити жодної церкви. Лише раз у рік піп, якого вони заледве знають, об'їжджає верхи, всі села і хрестить новонароджених дітей. Проте ці люди живуть мирно і, згідно зі звичаями, вмирають без молебень церкви, потрапляючи так само в небо, якщо таке існує, як і ті, хто чотири рази в рік ходять сповідатися” (Buchner, Kraft und Stoff, 16 вип., 1888 р., ст.389 і наст.). З подібними твердженнями важко погодитися. Ця

оповідка була додатком до тих численних екстравагантних розповідей про гуцулів, які все ще поширювалися в тодішній Австрії. Але, щоправда, наприкінці XIX ст. один із священників, що прибув на Гуцульщину, міг заявити, що “навіть старі люди не знали належних молитов”³.

Однією з причин такої ситуації було й те, що частина православного духовенства Буковини того періоду відзначалася крайнім невіглаством. Єпископ Євгеній Гакман в “окружному посланні к чесному нашея епархии духовенству” 13 травня 1868 р. писав, що особливо в гірській місцевості, “священники п’янствуют, нерадеют о молитвах и службах церковних, своевольно ходят по торговых и иных местах с пренебрежением и неисполнением должностей пастырских, некоторые священники... свое святое знание употребляют яко способ корыстолюбия и нечелоколюбно от селянов и так несчастливых... неизвинительным образом плату неподобающую вынуждают...”⁴.

Разом з тим, за спостереженнями інших дослідників, зокрема О.Калужняцького, серед буковинських гуцулів найдовше збереглися традиції Київської і Галицької Русі. Неабияка роль у цьому належала Путнянському й Радівецькому монастирям. Про духовний світ буковинських гуцулів засвідчує збереження в церквах ще до недавнього часу українських рукописних книг і стародруків. Так, на початку 1940 р. румунський учений Іон Ністор об’їздив усі буковинські церкви й із 102 виявлених ним українських стародруків XVII–XVIII ст., переважно львівських, 75 знайдено в гуцульських селах: у Дитинці – видані в Києві “Апостол” (1630), “Часослов” (1729), “Октоїх” (1768), львівські “Євангеліє” (1690), “Антологіон” (1694); у Путилові – стратинський “Служебник” (1634), львівські “Книга апостолів” (1666), “Служебник” (1684), “Антологіон” (1694), київські “Октоїх” (1739), “Триоль” (1767), почаївська “Триоль” (1767). По шість стародруків XVIII ст. виявлено в церкві Підзахарич, по п’ять – Виженки, Сергіїв, Усть-Путили, по чотири – Довгопілля, Конятина, Яблуниці, Розток. Стародруки були також у стебнівській, банилівській на Сереті, плосківській, киселицькій, торацькій, селятинській церквах⁵.

Цілком закономірно, що ієрархи християнських церков вважали своїм обов’язком розвивати й поглиблювати духовність, звертали особливу увагу на піднесення релігійності серед людей, які населяли буковинські Карпати. У 1782 р. православні українці Буковини домоглися утворення в Чернівцях окремої єпископської катедри, яка відіграла велику роль у культурно-духовному житті краю. Як відзначає київський професор Дмитро Степовик, “єпархія виборола в Австро-Угорській монархії право на утворення церковно-релігійного фонду з численними маєтками, угіддями, лісами. Усі прибутки фонду надходили до єпархії. Буковинські єпископи розважливо обходилися з коштами фонду, витрачаючи їх на духовну і культурно-мистецьку роботу в монастирях (гаптування, різьбу, оправу книжок, малювання ікон), на школи для дорослих і дітей при парафіях”⁶.

Відкрито Богословський інститут у Чернівцях (1824) з Духовною семінарією при ньому. Богословський факультет у складі Чернівецького університету засновано 1875 р. Був також відкритий єпархіальний музей, збудовано кафедральний собор (1844–1864), відкрито монастир в Сучаві, Сучевиці, Драгомирні й Путні.

Головні досягнення в галузі духовності й культури на церковному полі Буковини пов’язані з діяльністю єпископа Євгена Гакмана, який посідав православну катедру в Чернівцях 38 років (1835–1873). Він став першим архієпископом Чернівців і митрополитом Буковини та Далмації. Найвизначнішим внеском цього видатного релігійного діяча в піднесенні духовності й культури була побудова в Чернівцях розкішної резиденції буковинських митрополитів – палацу замкової архітектури за проектом архітек-

тора Й.Главки (тут тепер розташований Чернівецький університет ім. Ю.Федьковича). Будівництво палацу митрополитові обійшлося в 4 млн гульденів. Католицька Австрія забезпечувала українське православне духовенство краще, ніж своє католицьке, за що воно вірою й правдою служило Габсбургам.

Крім православних, на Буковині було чимало представників інших конфесій. Ще у 80-х роках XVIII ст. зроблено перші спроби організувати в краї греко-католицьку громаду. Однак у той час довести справу до кінця не вдалося.

Відомо, що скасування російською царицею Катериною II Київської уніатської митрополії заохотило поляків домагатися від австрійського уряду підпорядкування всіх греко-католиків, які залишилися під Австро-Угорщиною, польському римо-католицькому єпископатові. Українці різко заперечували проти цього наміру й 1803 р. вислали від імені Львівського єпархіального собору делегата до австрійського цісаря з проханням не задовольняти зазіхань польських латинських єпископів, а відновити давню Галицьку греко-католицьку митрополію. Розмови про відновлення цієї митрополії українські владики й священники проводили давно – від початку XVIII ст. Королівська Польща на це не погоджувалася. Але коли з ліквідацією Київської митрополії українські греко-католики залишилися фактично без адміністративно-управлінського центру, вони стали настирливіше домагатися відновлення Галицької митрополії⁷. Першим галицьким митрополитом став дотеперішній єпископ Перемишля Антон Ангелович. Він домігся в австрійського цісаря створення львівської капітули, закупив для митрополії під час продажу державних земель Галич і Залукву, заснував на Буковині (що в 1775 р. перейшла до Австро-Угорщини) греко-католицькі парафії і перший подав ідею, щоб для зміцнення Унії утворити на кордоні Буковини нове єпископство. Спочатку його планувалося відкрити в Снятині або в Городенці.

У 1811 р., після того, як релігійна ситуація в Буковині почала активно обговорюватися в державних австрійських структурах, зокрема у Відні, з'явилися перші греко-католицькі громади, які склалися переважно з вихідців із сусідньої Галичини. Їхня діяльність значно активізувалася після створення Станіславівської єпархії греко-католицької церкви, якій підлягали приходи частини Прикарпаття та Північної Буковини.

“Важливі зміни, – відзначала івано-франківська газета “Нова зоря”, – сталися у 1811–1814 рр., коли на Буковині започатковано регулярну греко-католицьку службу. Відбулося це після того, як Ватикан усю свою політику щодо греко-католиків зосередив на відновленій (буллою папи Пія VII від 17 квітня 1807 р.) давній Галицькій митрополії. У жовтні 1814 року парохом і деканом Чернівців призначений о. Теодор Лаврецький. До парафії тоді, крім головного міста краю, належали Садгора, Заставна, Погорилівка, Великий Кучурів, Серет, Глибока”.

Появі греко-католицьких парафій у буковинських Карпатах сприяло й те, що від 1848 р. у житті українського народу й духовенства сталися важливі зміни. З поширенням свободолюбних ідей було ліквідовано підданство (панщину) і дано поштовх для духовного розвою. “Заразом прокинулись і українське духовенство, не чисельна українська інтелігенція, яка колись виховувалася в школах в чужому дусі, потягнулися до свідомості свого народу”, – писав священник Олександр Стефанович у книжці “Історія християнсько-католицької церкви”, що видана в 1903 році. “Головна руська Рада у Львові проголосила від всієї Галицької Русі, що руський (тобто український) народ є самостійний і має в своїй рідній мові розвиватись, – тим вказала йому ясну дорогу до дальшої праці”.

Ця ідея почала активно проводитися в життя, особливо від введення конституції 1860 р. “В цілім краю завелася – мимо різних трудностей і зневіри деяких людей у влас-

ні сили народу – жива праця на рідному ґрунті і видала небавом незвичайні плоди, – продовжує далі цей автор. – Людова і наукова література розвивалися при красі і багатстві народної мови, скоро і гарно, численні школи і просвітні товариства несли питому науку в широкі маси, а створені українські гімназії і університетські кафедри вели український народ до всесвітньої цивілізації. За просвітницькою працею розпочалась друга важна робота: піднесення економічного биту руського (тобто українського) люду. Більшу частину всієї тої роботи виконувало українське духовенство, та й воно мусить її з свого обов'язку як природний провідник люду і далі вести для добра церкви”.

Уже в 1898 р. на території Буковини існувало два деканати УГКЦ – Чернівецький і Сучавський, що були під юрисдикцією Станіславівської єпархії, у них налічувалося понад 24 тисячі вірян. Досить численні громади вже діяли в гірській місцевості. Так, у Путилі було 332 греко-католики, у Вижниці та прилеглих селах – 1 089. Особливо плідну роботу щодо утворення нових громад у буковинських Карпатах проводили священники С.Бобікевич, А.Поповський, І.Ших⁸.

105 років тому, як свідчать архіви, у Чернівцях уже проживало 9 734 греко-католики (у 1898 р. їх було 6 725). Церква святого Тадея, де відбувалися відправи, мурована, споруджена на кошти Тадея Туркула.

“У 1820-х роках у Чернівцях споруджено на вулиці Руській у стилі українського бароко греко-католицьку церкву Святих Петра і Павла, – пише в одній з книжок Ігор Чеховський. – Конфесійна специфіка виділяла цей храм з-поміж румунізованих на загал православних церков міста, отожд в очах різноголосих Чернівців він сприймався як національний руський, себто український”.

Збільшувалася кількість греко-католицьких громад наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть у буковинських Карпатах. Вони в той час входили до Сучавського деканату Станіславівської єпархії УГКЦ, у якому було 7 парафій, що налічували 7 840 віруючих, 5 церков, 5 каплиць, 4 священники. Так, у 1908 р. у Путилі налічувалося 467 греко-католиків, що проводили відправи в церкві святого Миколая, дерев'яній, побудованій у 1862 р. Священником у той час тут був Михайло Романовський⁹.

Кількість греко-католиків зростала й у навколишніх селах. Найбільше їх було в Усте-Путилові (49), Яблониці (43), Сергіях (56), Гороках (38), Довгополі (23). Віруючі греко-католики Путилі й околиць брали активну участь у діяльності місцевої читальні, хоч нерідко конфліктували з її головою, який схилився до москвофільства¹⁰.

Греко-католики, що населяли буковинські Карпати, знали з розповідей священників, з періодичних українських видань, що знаходилися в осередках “Просвіти”, про те, що галицькі митрополити час від часу зверталися до Ватикану, щоб папа підтверджував свої гарантії недоторканості українсько-візантійського обряду й карав тих, хто цей обряд зневажав. Упродовж усього ХVІІІ ст. українці домоглися офіційного затвердження списку своїх церковних свят. 19 червня 1788 р. цісар видав декрет з переліком основних свят. У 1816 р. цей список було розширено й мешканцям буковинських Карпат, як і всім українцям, що населяли Австро-Угорщину, гарантувалося святкування (без виходу на роботу) усіх річних свят, які відзначають православні й греко-католики – Різдва Христового, св. Василя, Богоявлення, Стрітєння, Благовіщення, Різдва Івана Хрестителя, апостолів Петра і Павла, Преображення, Успіння й Різдва Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Покрови, св. Дмитра, архангела Михаїла, Введення Богородиці до храму, св. Миколи, а також Великодня та залежних від цього рухомих свят. “Між святими, – пише інший дослідник, – буковинські гуцули вшановують переважно наступних: святого Миколая, Івана Хрестителя, крайового покоро-

вителя Буковини Івана Сучавського, далі святих: Василя, Дмитра, Михайла та Іллю. Ікони народ купує восени і насамперед виставляє їх у церкві. Лише після того, як вони постоять там кілька місяців їх переносять у житло”.

Архівні документи також свідчать, що шляхом тривалих переговорів з австрійським урядом українська ієрархія домоглася, щоб у дні українських церковних свят вояків-українців у складі австрійського війська звільняли від несення служби, аби вони могли відвідати свій греко-католицький храм і помолитися. Під тиском проводу УГКЦ австрійський уряд видав низку указів (1804, 1812, 1816, 1817, 1821, 1824, 1828, 1852, 1855, 1856 і наступних років), щоб у дні урочистих свят східного обряду (як також і латинського обряду) не влаштовувати базарів, гульбищ, не продавати алкогольних напоїв, зачиняти шинки, що були утримувані, як правило, єврейськими торговцями.

Відомий чернівецький філософ й етнограф австрійського походження Р.Ф.Кайндль (1866–1930) у монографії “Гуцули” відзначав, що православні й греко-католики в буковинських Карпатах нерідко одружувалися, між ними не було серйозних протиріч. “Гуцул, – писав цей автор, – досить ретельно відвідує численні церкви наскільки це дозволяють умови заселення його батьківщини і надає великого значення церковній урочистості. На дорогах, полях і в садах можна часто бачити установлені хрести з грубо різьбленими іконами, шкатулки для пожертвувань теж не рідкість. Отже, хто уважно придивиться до гуцульського краю, той помітить, що знаходиться серед християн, а якщо запитати гуцула, якої він національності, у відповідь неодмінно прозвучить: я християнин”¹¹.

У 1900 р. уперше ще в сані єпископа Буковину відвідав майбутній найвідоміший з митрополитів УГКЦ А.Шептицький. За свідченням тогочасної преси, його вітали представники різних конфесій, греко-католицький єпископ наніс візит православному митрополиту Буковини. Єпископ Андрей відвідав усі парафії Буковини – Садгору, Вашківці, Кіцмань, Заставну, Путилу, Вижницю, Сторожинець та інші менші громади. Шептицький проповідував, навчав, зустрічався з молоддю, оглядав школи та культурні українські товариства.

Відомо, що один зі своїх пастирських листів А.Шептицький присвятив віруючим цього краю. Він застерігав, що роз’єднання українців за конфесійним принципом “доведе нарід до повної руїни, якщо представники українських церков не знайдуть способу поєднання”¹².

У 1904 р., як свідчать архівні матеріали, у Вижниці вже було 287 греко-католиків. У багатьох навколишніх селах віруючі цієї конфесії не мали церков, однак масово споруджували каплиці. Так, у Вижниці було збудовано 7 каплиць. В окремих селах, зокрема в Межиріччі, у каплиці, яка була споруджена в 1902 р., богослужіння почергово проводили греко-католики й римо-католики.

Деякі села парафії знаходилися від Вижниці на віддалі 40–60 км. Проте місцевий священик Микола Гоянюк, як пригадують старожили, у будь-яку погоду приїжджав на найвіддаленіші присілки й хутори відправляти богослужіння, освячувати паску, проводити в останню путь померлих. У Вижниці на початку століття священик систематично зустрічався з учнями двох місцевих шкіл – 5-класної для хлопців і 5-класної для дівчат. Хоч викладання тут велося німецькою мовою, Слово Боже отець Микола Гоянюк проповідував українською.

У 1826 р. засновано греко-католицьку парафію в тодішній буковинській Сучаві. Церква Різдва св. Івана Хрестителя була наділена відпустом, мурована й, як свідчила кам’яна плита над входними дверима, побудована 1550 р. за кошти Олени, дружини Петра Рарета, воєводи молдавського під час правління Івана Десноти. В останні роки

туруецького правління церкву було перетворено на мечеть. З 1776 до 1836 рр. вона була спільною для православних, римо-католиків і греко-католиків. Про жодні міжконфесійні непорозуміння, у зв'язку з використанням єдиного християнського храму історики не згадують. Дослідники визначали, що в багатьох римо-католицьких, вірменських каплицях знаходилися фелони греко-католицьких священників, тут здійснювалися почергові відправи богослужінь.

Як відзначає відомий краєзнавець Михайло Бажанський у виданій у США книжці "Краса Снятинщини" (Детройт, 1982), у Сучаві похований св. Іван Сучавський, мощі якого перевезено з Жовкви через Снятин до Сучави. "Залишилися про цю подію оповідання, перекази та історичні джерела, – відмічає автор. – Снятин із Сучавою в давніх часах був дуже пов'язаний. І традицією було відвідувати прощі до православних братів на Буковині. Ці прощі і походи до Сучави задовольняли глибокі християнські почуття, а також виливалися не раз у щирі маніфестації національної спільності з братами через штучно створений кордон. Улюбленими були прощі до Сучави, де лежали мощі св. Івана, з якими в'яжуться предовга історія, а яку навіть старші греко-католицькі священники виголошували на проповідях в церквах"¹³.

У 1908 р. у Сучаві проживали 2 894 православні, 1 202 греко-католики, 2 810 латинян, 188 вірмен східного обряду, 142 лютерани, 4 229 іудеїв. Греко-католицький парох Іван Глібовський тут навчав, не одержуючи платні, Закону Божого в місцевій гімназії. У 1907–1908 навчальному році на його уроки приходило 11 учнів із сімей греко-католиків. Крім того, раз на тиждень цей священник проводив уроки в шестикласних школах для дівчат і хлопців.

Ряд населених пунктів, що знаходяться в передгірній зоні, входили до Чернівецького деканату. Так, у Вашківцях над Черемошем проводилися відправи в греко-католицькій церкві святого Миколая. Вона була дерев'яна. Колись віруючі купили цю церкву в Старих Кутах, перевезли й спорудили на новому фундаменті в 1886 р. На початку століття у Вашківцях було 429 греко-католиків. Немало віруючих цієї конфесії налічувалося в таких селах, як Карапчів, Великі Станівці, Руський Банилів.

З ініціативи греко-католицького духовенства, починаючи з 1830 р., у буковинських містах і селах, зокрема в Карпатах, починають створюватися перші українські товариства й братства св. Тадея, св. Варвари. На пропозицію пароха Гната Щуровського у Вашківцях почали діяти церковне братство, товариства "Руська бесіда", "Січ", які немало зробили з пропаганди національної ідеї, патріотичного та духовного виховання людей, у т. ч. молоді.

У ряді буковинських сіл священники УГКЦ стали фундаторами товариства "Просвіта", що було засноване 8 грудня (28 листопада за старим стилем) 1868 р. у Львові. Часто запрошувалися до участі в богослужіннях хорові колективи із сіл і містечок, які межували з Буковиною, зокрема, з Кут, Косова, Верховини, Рожнова, Пістині. Зверталася увага й на пропаганду здорового способу життя, особливо після звернення тодішнього єпископа А.Шептицького з посланням "До моїх любих гуцулів".

З ініціативи греко-католицького духовенства, сестер-служебниць Пр. Д.Марії в буковинських Карпатах створювалися народні читальні "Руської бесіди"¹⁴, популяризувалися народні обряди та звичаї. У читальнях священники, диякони, учителі читали селянам і ремісникам твори класиків української літератури. Саме через просвітянські читальні буковинський простолюд пізнавав і полюбив Тараса Шевченка, його полум'яну, геніальну поезію, а також інших класиків з Наддніпрянської України – Григорія Сковороду, Івана Котляревського, Григорія Квітку-Основ'яненка, Євгена Гребінку, Марка Вовчка.

У ряді населених пунктів, зокрема в Путилі, “Руська бесіда” конкурувала із читальною імені Качковського, яка насаджувала серед буковинців москвофільські ідеї. Засноване 1876 р. “Общество імені Качковського” готувало ґрунт для культурно-освітньої, а потім і мілітарної інтервенції Росії в Галичину й Буковину. Москвофіли копіювали методику роботи “Руської бесіди” і “Просвіти”, відкривали по селах читальні, друкували брошури, упроваджували мішану, суржикового типу, мову, яку називали “язичієм”, пробували пожвавити економічне життя села. Їхня праця не була позбавлена успіху там, де вони прикривали свої справжні дії “захистом православ’я”, нібито загроженого католицьким латинством. “Просвіта”, однак, успішно дезавувала намагання москвофілів з “Общества імені Качковського” переманити на свій бік селянські верстви населення і звела їхню антиукраїнську у своїй основі акцію нанівець. У цьому “Просвіті” дуже прислужилися діяльність у Львові Наукового товариства імені Шевченка, продумана церковно-культурна політика проводу Галицької митрополії та діяльність численних парохів і дияконів на всіх теренах.

Скупі архівні документи можуть нині лише частково пригадати важливі події, людей, нелегкі шляхи до піднесення духовності. Але вони становлять велику цінність, є повчальними для багатьох. Гуцули буковинських Карпат, за словами вже згаданого Р.Ф.Кайндля, “поблажливо сприймали навіть перехід від однієї християнської церкви до іншої (у якій, зрештою, Бога так само вшановують), вважають, що обидві церкви, до яких вони належать, близько споріднені. Тому часто відбуваються шлюби і кумівства між людьми, які належать до цих двох сповідань”¹⁵.

Українська греко-католицька церква наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. бере на себе роль важливого й потужного чинника в організації культури життя й, зокрема, боротьби з пияцтвом у Галичині й у Буковині. Це стає однією з найважливіших її турбот на відтинку боротьби за культуру й мораль народу. Жоден митрополит не залишав цієї проблеми поза увагою. Першу спробу організації боротьби з пияцтвом у Галичині зробив львівський єпископ Йосиф Шумлянський. У книзі його повчань та інструкцій для священників “Метрика альбо реєстр для порядку церкви”. У ній понад 10 сторінок відведено висвітленню шкідливості пияцтва.

На початку ХІХ ст. почалася хвиля антиалкогольного руху в багатьох країнах світу. У 1808 р. виникли перші товариства тверезості в Європі й Північній Америці. На початку 1840-х рр. масовий антиалкогольний рух нарешті досягнув і Галичини, частково й Буковини. Ще в 1844 р. галицький митрополит Михайло Левицький звернувся з листом до священників, у якому подавав детальні інструкції, як заснувати товариства тверезості. У 1860-ті рр. з піднесенням політичного й культурного життя в Галичині за підтримки “Просвіти” і “Руської Ради” створюються перші “Братства тверезості”. За прикладом галичан вони виникали й у буковинських містах і селах, де вже діяли греко-католицькі парафії¹⁶. У монографії “Гуцули” Р.Кайндль, аналізуючи цю важливу проблему, відзначав, що “з напоїв гуцули цінують передовсім горілку, на яку майже поголовно з надмірністю налягають. Коли шкідливість пиятики стає небезпечною, тоді багато хто клянеться в церкві відмовитися від цього, і тоді п’ють хіба що пиво або навіть вино”¹⁷.

“Але, – на думку професора Дмитра Степовика, – особливо активною була боротьба Церкви з цим лихом, яке не тільки нищило здоров’я, але й вело люд до остаточного зубожіння, за митрополита Йосифа Сембратовича”¹⁸. Разом із священниками цей митрополит склав детальний план боротьби з алкоголізмом. Кожному парафіяльному священникові доручалося взяти до уваги цю проблему в селі й у місті, згадувати її в недільних проповідях і в бесідах з віруючими. Митрополит Йосиф Сембратович звер-

нувся з посланням до вірних “Про велику гідність людини”, яке мало позитивний відгук у народі. Він також написав листа папі Пію IX з проханням про надання “Братствам тверезості” духовних пільг. Після цього Сембратович закликав духовенство до заснування “Братств тверезості”.

Багато інших заходів суто церковного, громадського чи морального характеру створювали відповідне тло для піднесення народної культури. Так, наприклад, відома “Конкордія” (угода про міжобрядове порозуміння між українцями й поляками в Галичині, православними, римо-католиками та греко-католиками в Буковині), опрацьована УГКЦ і схвалена Ватиканом у жовтні 1863 р., сприяла збагаченню української обрядової культури. “Конкордія” передбачала також співпрацю і взаємну допомогу, особливо в здійсненні так званих треб – родин, хрестин, похоронів, у яких сконцентровано дуже багато народних традицій¹⁹.

За даними Шематизму Станіславівської єпархії за 1914 рік, на Буковині було 16 парафій, 2 експозитури, 35 186 греко-католиків, 20 священників, 3 катехити. Однак у період Першої світової війни кількість прихожан суттєво скоротилася. Львівська “Нива” пояснювала це тим, що значна частина парафіян УГКЦ у цьому регіоні, зокрема й у гірській місцевості, це були заробітчани з Галичини. Під час війни, а також після окупації Буковини Румунією вони повернулися до своїх домівок. “То тепер всіх греко-католиків на Буковині близько 25 тисяч, в душпастирстві працює 15 священників, 2 катехити, – повідомляла львівська газета “Каменярь” у номері за 10 квітня 1921 р. – У 5 місцевостях немає священників, і їх обслуговують отці з сусідніх населених пунктів. Дивним дивом майже всі церкви залишилися неушкоджені, помимо того, що тут велися військові дії”.

“Потішаючим є се, – пише автор, – що нарід тримається віри. Мимо знищення війною, мимо зарази недовірства, мимо тісного співжиття з православними, мимо того, що в деяких парохіях від початку війни немає священника – випадки переходу з греко-католицизму дуже рідкі. Це в першу чергу заслуга тих священників, що працювали тут на парохіях перед війною і вміли привити вірним любов до власного обряду. Не менше працюють і теперішні душпастирі. До цього додамо, що румунський уряд не хоче приймати наших священників з Галичини”.

Румунський уряд заборонив викладання Закону Божого українською мовою, поставив вимогу, щоб усі українські священники склали екзамен з румунської.

У важкому становищі опинилася на Буковині в ті часи й православна церква. У 1918 р. православну консисторію було поділено на румунську й українську, на чолі української став архімандрит Тимівський. Часопис “Каменярь” також інформував читачів про збори “Товариства українських православних священників на Буковині”. Повідомлялося, що “по семи роках зійшлося українське духовенство знову на загальні збори. Серед дуже тяжких обставин зійшлося воно. Всі тяжко й у бігу довгих років набуті права українців на церковнім полі пропали за одним замахом. Генеральний вікарій архімандрит Тарас Тимівський спенсіонований, в консисторії, семінарії та між інспекторами нема ні одного духовника укр. народности. Ні в одній чернівецькій православній церкві не вчуєш уже слов’янського богослуження й укр. слова. Не ліпше стоїть справа й у всіх мішаних і в багатьох чисто укр. парохіях. – Тут кілька стрічок сконфіскувала цензура. – Навіть Закону Божого вчать укр. дітей по-румунськи. Теологічний факультет перетворено в чисто румунський. “Православній Академії” відібрали льокаль, а укр. семінаристи мусять молитися по-рум. Консисторія не лише сама урядує по-рум., але приказала й всему укр. духовенству урядувати лише по-рум., хотия всі священники не вміють по-рум. Священники-українці зобов’язані здавати іспити з рум. мови, хоч би

правили в чистісінько укр. парохії. В голосах наших дзвенить туга невольницької пісні “Над ріками Вавилону ... серце здригалися, а сльози лелися”.

Лідерам буковинського українства й у ті важкі часи імпонувала патріотична й культурницька діяльність митрополита Андрея Шептицького, до юрисдикції якого входили буковинські греко-католики. Він прагнув розпочати діалог та екуменічні контакти з православними українцями буковинської митрополії. Здобутки греко-католиків Галичини на культурно-національній ниві були орієнтиром для буковинців – і православних, і греко-католиків.

Українська громадськість краю прагнула взяти верх і для зміцнення свого становища вимагала власної національної церкви. Лідери українського духовенства на Буковині Тит Тимінський і Теофіл Рачинський повністю солідаризувалися з провідниками національно-визвольних кіл Буковини й Галичини. Очолюване ними православне духовенство стояло за приєднання Буковини до Галичини в рамках Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)²⁰.

У 1918 р. Буковину насильно приєднують до Румунії. У 1923 р. громади та парохії були підпорядковані Блажі Семигородської митрополії. До 1930 р. громада УГКЦ Буковини існувала як окрема апостольська адміністрація на чолі з прелатом Климентієм Злепком, який мав свій осідок у Сереті. У 1930 р. на підставі нового конкордату було створено Мармароську єпархію із центром у Бая-Маре. До цієї митрополії передано також понад 20 громад УГКЦ Буковини. На той час на Буковині проживали 18 тисяч українських греко-католиків.

“З приходом більшовицької влади на Буковину церква зазнала нечуваного гоніння та переслідування, – пише Валерій Сиротюк. – Вже у 1946 році на Буковині було заборонено богослужіння в українських греко-католицьких церквах. Священики та громади були змушені йти в підпілля. Собор Успіння Пресвятої Богородиці забрали в підпорядкування православної церкви Московського Патріархату. Частина вірних УГКЦ перейшли до римо-католицького костелу, а частина до її православної Миколаївської Церкви. Довгий час вірні УГКЦ збирались у підпіллі. Богослужіння відправляв священник Кость Демитро, декан Стефко. А в соборі Успіння Пресвятої Богородиці таки зорганізувалася двадцятка вірних УГКЦ та громада, але вона була дуже невелика і тому навіть не в змозі була платити податки. У 1961 році собор було закрито на замок. Згодом безбожники у святині організували промисловий склад. При закритті вірні УГКЦ і церковний комітет перенесли церковний іконостас, що був прикрасою всієї Буковини та вівтар Пресвятої Діви й вівтар Ісуса Христа до церкви Святого Миколая, що поруч на вулиці Руській (чи міг хтось собі тоді подумати, що іконостас та вівтарі будуть знову через 30 років повернені на своє історичне місце).

Лише в кінці 80-х рр. ХХ ст. розпочалась реабілітація УГКЦ та її вірних в Україні. У вересні 1989 р. рух за легалізацію УГКЦ на Буковині набрав організованих форм. Ініціативний комітет, який до того часу збирався в помешканні пані Мирослави Мельничук, у листопаді 1989 р. отримав від міської ради дозвіл на проведення богослужіння перед зачиненими дверима рідної церкви.

8 січня 1990 р. Чернівецькі греко-католики провели першу легальну відправу біля дверей Собору Успення Пресвятої Богородиці. Із 3 по 6 жовтня 1991 р. Буковину відвідав тодішній патріарх Української Греко-католицької Церкви кардинал Мирослав – Іван Любачівський. На честь його приїзду громадськість Чернівців влаштувала урочистий концерт в обласному облмуздрамтеатрі. В останній день відвідин міста глава УГКЦ освятив пам’ятну дошку на честь Андрея Шептицького. Її встановлено на будинку

якраз навпроти греко-католицької церкви. Одна з вулиць Чернівців названа ім'ям митрополита.

Греко-католицька Церква за роки незалежності України відродилася і на Буковині. Її громади, хоч і мало чисельні, але вже відродилися за роки незалежності в ряді населених пунктів цього краю. У 2010 р. на Буковині вже діяло 25 громад (2 не зареєстровані).

Скупі архівні документи можуть нині лише частково пригадати важливі події, що відбувалися в Буковині 100–150 років тому, людей, нелегкі шляхи до піднесення духовності. Але вони становлять велику цінність, є повчальними для багатьох. Україна втретє протягом своєї історії переживає процес національного відродження, яке не лише активізувало діяльність різних конфесій, а й взагалі порушило питання про місце релігії в житті нації. Та реабілітація релігії, яка відбулася в громадській думці за роки незалежності України, зміни суспільних оцінок її ролі у духовному і національному відродженні, українському державотворенні, як на нас, є скоріше реакцією на пропаганду релігійної духовності засобами масової інформації, своєрідною ілюзією бажаного, ніж відображенням реальних процесів у церковно-релігійному житті, – вважають учені. – Сама етимологія слова “відродження” засвідчує те, що релігія стане чинником українського державо- націо- і культуротворчого процесу лише тоді, коли вона за своїм змістом і формою буде ВІД РОДУ нашого, утверджуватиме людське в людині”²¹.

Знайомство з минулим дає нам багатий матеріал для роздумів. Греко-католицька церква немало робила й робить для підняття духовності, утвердження “людського в людині”.

1. Нариси з історії Північної Буковини. – К., 1980. – С. 31.
2. Історія релігії в Україні : навчальний посібник / за ред. А. Колодного, П. Яроцького. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – С. 275.
3. Кайндль Р. Ф. Гуцули / Р. Ф. Кайндль. – Чернівці : Молодий буковинець, 2000. – С. 98.
4. Мордвинов В. Православная церковь в Буковине (Австрии) / В. Мордвинов. – С. Пб., 1874. – С. 54–80.
5. Михайлина П. Буковинська Гуцульщина / П. Михайлина, О. Романець // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні : матеріали наук. конф. І світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську, 17–18 серп. 1993 р. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 27.
6. Степовик Д. Церква в кайданах / Д. Степовик // Боротьба українських християн за свою самобутність у ХІХ ст. – К. : Фундація ім. О. Ольжича, 1996. – С. 65.
7. Там само. – С. 77.
8. Schematismus universi cleri Greco-catholicae dioecesis Stanislaoepoliensis pro anno domini 1898. – Stanislaoepoli, 1898. – S. 108–109.
9. Шематизм Станиславівської греко-католицької єпархії за 1908 рік. – Станиславів, 1908. – С. 241.
10. Там само. – С. 241–243.
11. Кайндль Р. Ф. Гуцули... – С. 97.
12. Шептицький Андрей, митрополит. Як будувати Рідну хату? / Андрей Шептицький, митрополит // Українське відродження і національна церква. – К., 1990. – С. 80.
13. Бажанський М. Краса Снятинщини / М. Бажанський. – Детройт, 1982. – С. 216–217.
14. Шематизм Станиславівської греко-католицької єпархії за 1908 рік. – Станиславів, 1908. – С. 241.
15. Кайндль Р. Ф. Гуцули... – С. 98.
16. Шематизм Станиславівської греко-католицької єпархії за 1908 рік. – Станиславів, 1908. – С. 88.
17. Кайндль Р. Ф. Гуцули... – С. 79.

18. Степовик Д. Церква в кайданах / Д. Степовик // Боротьба українських християн за свою самобутність у ХІХ ст. – К. : Фондація ім. О. Ольжича, 1996. – С. 88.
19. Там само. – С. 89.
20. Історія релігії в Україні : навчальний посібник / за ред. А. Колодного, П. Яроцького. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – С. 282–283.
21. Колодний А. Релігія в контексті духовного відродження України / А. Колодний, Л. Филипівич // Українське релігієзнавство. – 1996. – № 2. – С. 4.

Лилия Борисевич, Мечислав Фиглевский
(г. Ивано-Франковск, Украина)

Первые общины УГКЦ в буковинских Карпатах и их культурно-образовательная деятельность

Рассказывается об истории образования общин УГКЦ в буковинских Карпатах, об их культурно-просветительской деятельности среди гуцулов. Использовано малоизвестные архивные источники, труды известных отечественных и зарубежных религиоведов, историков, богословов. Обращено внимание на взаимоотношения греко-католиков с православным большинством населения.

Ключевые слова: УГКЦ, буковинские Карпаты, культурно-просветительская деятельность, духовенство, верующие, благотворительность, старопечатные, бытовая культура, экуменизм.

Lilija Borysevich, Mechislav Figlevskij
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The first community of Church in the Carpathian Mountains and their cultural and educational activities

Covers the history of the formation of communities UGCC in the Carpathian Mountains, their cultural and education activities among the hutsul. Used little known archival sources and foreign culturologists, historians, catholics.

Draw attention to the relationship with the Orthodox majority population.

Keywords: UGCC, Bukovina Carpathians, cultural and educational activities, the clergy, the faithful, religious diversity, charity, Prints, consumer culture, ecumenism.